

RECENZE A REFERÁTY

Jan Keller: Nedomyšlená společnost. Doplněk, Brno 1992, 128 stran.

Nebývá zvykem v tomto sborníku recenzovat knihy, které samy sebe prohlašují za popularizační. Uděláme-li v Kellerově případě výjimku, je to proto, že popularizace se týká pouze formy, za níž se však skrývá závažný obsah. Kellerova v podstatě postmoderní práce není pouze kritikou osvícenských představ o společnosti, ale znamená také — a snad především — reakci na iluze spojené se vznikem a následky „sametové revoluce“; reakci nikoli ubliženou, nýbrž poučenou — a poučnou.

Kellerova kniha obsahuje Předmluvu, Úvod a kapitoly: Společnost zdvořilých byrokratů, Stát, který rozbil svůj základ, Společnost, která neví, co slaví, Homo sapiens a jeho rituály, Podivné osudy organizací a Společnost jako nezamýšlený důsledek.

V předmluvě Keller podává přehled literatury, ze které čerpal. A je to přehled úctyhodných autorů zkoumajících společnost z různých stran. O sobě pak Keller tvrdí, že „samí jsme učinili pouze některé závěry a sestavili různorodé myšlenky do mozaiky, která odráží podobu moderní společnosti z úhlu, z něhož se tato rozumná a seriózní dáma na sebe raději nedívá“ (s. 6). Nevím, zda je oprávněná první skromná část věty. Druhá je však oprávněna měrou vrchovatou.

Také úvod má svůj název: Jde o rozum. A tím je dáno také téma Kellerovy knihy. Moderní společnost už od osvícenství o sobě tvrdí, že je založena na rozumných principech a že usiluje o to, aby tyto principy stále více uskutečňovala. To má přinést všem jejím členům štěstí a blahobyt. Keller se ptá, proč jsme k těmto proklamovaným cílům dosud nedošli a proč se mnohdy zvracejí ve svůj opak. A o jednotlivých aspektech tohoto procesu je celá kniha.

Společnost zdvořilých byrokratů (a také zdvořilých občanů) vzniká v souvislosti se vznikem moderního absolutistického státu a později s jeho demokratizací, ale zároveň byrokratizací. Dvořan na dvoře knížete v 16. století se už nemohl prosazovat hrubou silou. Vzniká povinnost být zdvořilý, která se pak přenáší i na ostatní vrstvy obyvatelstva. Zároveň však z potřeb velkého centralizovaného státu vzniká byrokratická organizace, v níž zdvořilost už nepřináší výhody, pro něž byla původně vytvořena.

Základem státu byla (a i v moderní ideologii je) rodina. V souvislosti s potřebami svého vnějšího růstu a posílení vnitřní organizace však stát převzal téměř všechny funkce, které rodina musela pro zachovu sebe sama i svých členů plnit. Není tedy divu, že tento základ státu je v posledních půlstoletí v permanentní krizi.

Stmelujícím prvkem všech společností, od primitivních po dnešní, jsou oslavy a svátky, původně spjaté s mýtickým obnovováním sil společnosti. Dnešní oslavy

se však více méně formalizovaly a občané, místo aby v nich čerpali posílení své soudržnosti unikají ve svátečních dnech do soukromí.

Značná část lidského chování je rutinní (člověk se nemusí zatěžovat úvahou o běžných úkonech) a rituální (obsahuje symboly, jimž rozumí a na nichž se podílí jen příslušníci dané společnosti). Rituály se původně vztahovaly k bohům. Moderní společnost, která člověka od závislosti na bozích osvobodila, jej však nedokázala osvobodit od rituálů. Člověk je prostě potřebuje. Jde však o to, aby to nebyly rituály posilující nenávist (třídní, národnostní apod.).

Abyste společnost mohla fungovat, musela vyvinout množství složitých organizací, jejichž funkčnost měla být zajištěna mnoha mechanismy (hierarchizací) a předpisy. S ironií hodnou pana Parkinsona Keller popisuje, jak tyto předpisy a mechanismy slouží k tomu, aby funkčnost zejména byrokratických organizací byla co nejmenší.

Všechny kapitoly vedly k tomu, aby ukázaly, jak se původně dobře myšlená zdokonalení společenského mechanismu zvracejí ve svůj vlastní opak. Tvrzení, že společnost je racionálně organizovaný systém je iluzí společenských vědců, kteří její obraz přizpůsobili svému zvyku systematicky myslet. Většina lidí však takto nemyslí, a společnost se tak také nechová. Ztroskotávají pokusy zabezpečit blaho lidí pomocí socialistické direktivnosti, ale také pomocí demokratického liberalismu, který ostatně díky byrokratizaci není zdaleka tak svobodný, jak se tváří. Společnost založená zdánlivě na rozumu vyvinula materiální i jiné prostředky, které ji spíše vedou k jejímu tragickému konci než naopak. O tom svědčí mj. její neschopnost účelně čelit ekologické krizi.

Keller důsledně sleduje vývoj moderní společnosti od doby renesance, někdy od středověku do současnosti, případně konfrontuje moderní společnost se společností přírodních národů. Na některých místech čtenář lituje, že jeho vývody nezasahují některé analogické jevy, které se objevily v antice, již se Keller důsledně vyhýbá. Také způsob argumentace, ač psán velmi vtipně a hezkým jazykem, působí někdy přece jen dojmem poněkud krátkých spojení. To je však zřejmě způsobeno tím, co Keller chtěl napsat: mozaiku a popularizaci. Přesto si myslím, že Keller svůj slib zcela nesplnil: Tahle „mozaika a popularizace“ zavání syntézou — a to je dobře.

Ivana Holzbachová

Georges Duby: L'histoire continue. Éd. Odile Jakob, Paris 1991, 221 stran.

Georges Duby patří k předním francouzským historikům. Oblastí jeho zájmu je především tzv. historie mentality. Předkládaná — zatím poslední — Dubyho práce je jakýmsi jeho intelektuálním životopisem. Duby se zastavuje u jednotlivých etap své vědecké dráhy, ale při těchto příležitostech se vyslovuje i k vývoji francouzské historiografie v posledním půlstoletí a k závažným metodologickým problémům, které jsou s ním spjaté.

Kniha má sedmáct kapitol: Výběr, Patron, Materiál, Postup, Čtení, Výstavba, Doktorská práce, Hmota a duch, Mentality, Umění, Collège (míněno je Collège de France, kde Duby působil), Cesty, Pocty, Televize, Le Maréchal, Příbuzenství a Projekty.

Duby se nesystematicky zmiňuje o základních myšlenkách „nové historie“, počinající školou Annales založenou ve třicátých letech. Poukazuje na nové pojetí vysvětlení v ní, kde mechanická kauzalita — jedna příčina — jeden následek — je nahrazena pluridimenzionalitou a funkčními korelacemi. Na rozdíl od počátků školy Annales, které byly zaměřeny převážně na ekonomickou historii, zajímala Dubya zejména historie sociální: rozvrstvení společnosti a životní způsoby jejich jednotlivých vrstev. Odtud se jeho zájem organicky přenesl do oblasti mentality. Při této příležitosti se Duby vyrovnává s marxismem: Ačkoli se za marxistu nepovažuje, tvrdí, že mu vděčí za mnoho. Svůj výzkum mentality pokládá za jakési